

Омонов Қ.,* Әбдікерімова Г.А., Байменова С.С.
филолог. ғ.д., профессор, Ташкент МШУ. Ташкент, Қазақстан
филолог. ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Автор корреспондент: qudratomonov@gmail.com

Түйін: Мақалада болашақ мұғалімдердің жеке мәдениетін қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылады. Мамандық игеру барысында тұлғалардың сөйлеу мәдениетін қалыптастыруды осы даму кезеңінде кәсіби тұлғаның қалыптасуының алғышарттары ретінде зерттеуге маңызды орын беріледі. Тұжырымдама қорытылып, жеке тұлғаның сөйлеу мәдениетінің заңдылықтары және болашақ мамандардың сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мәселелері талданады. Болашақ мұғалімдердің тұлғалық рухани-адамгершілік дамуына ерекше көңіл бөлінеді. Жоғары мектеп қазақстандық қауымды қайта құрудағы айрықша рөлді орындайды, сондықтан кәсіби даярлау мен тәрбиелеу сапасын жоғарылатудан, ғылыми-техникалық және мәдени ілгерілеуді жеделдетуге қабілетті мамандармен қамсыздандыру қажеттілігінен туындаған. Тұлға мәдениеті білімді, тәжірибені жинақтау мен оны іс-әрекет пен жүріс-тұрысында сапалы түрде іске асырудың біртұтас үдерісі ретінде көрінеді. Тұлға мәдениеті әлеуметтік құндылықтарды жасау мен игерудің жай-күйі, және нәтижесі, әрі өнімді үдерісі болмақ.

Кілт сөздер: студенттер, болашақ мұғалімдер, сөйлеу мәдениеті, тұлғаның адамгершілік дамуы, өзін-өзі өзектендіру.

Кіріспе. Мәдениет – бұл ұжым мен тұлғаның, педагог тұлғасы мен студент тұлғасының қарым-қатынастарының жүйесі. Мұндай мәдениетсіз педагогикалық үдеріс қалыпты өмір талаптарына нақты жауап бере алмайды. Бұл стратегияны жүзеге асырудың алғышарты мәдениет пен білім берудің өзара байланысы мен олардың өзін-өзі өзара байытуы болып табылады, бұл жағдайда ол ұлттық және әлемдік мәдени құндылықтармен толықтырылады.

Бүгінгі таңда жоғары кәсіби шеберлік, зиялылық, әлеуметтік жетілу мен шығармашылық бастауды біріктіретін студент тұлғасының мәдениетін қалыптастыру мәселесі тұрады. Тәрбиелеудің жоғары оқу орнындағы жүйесі маман даярлаудың тұтастай мазмұнын қайта құру жолға қойылатын болса, жаңа әлеуметтік шынайылық үшін кәсіби мамандардың жаңа түрін жасауға қабілетті болмақ.

Негізгі бөлім. ХХІ ғасыр үшін ғылымның дамуы мен жасанды интеллектінің артуы, дербес азаттық шеңберлерін кеңейту, ғаламшардың кез-келген нүктесінде барлық адамдар үшін әралуан білімдердің қолжетімділігі тән болып табылады. Әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың өзгеруі құндылықты бағдарлар жүйесінде сипатталады. Қазіргі жас ұрпақ прагматикалықлығымен, материалдық игіліктерді алуға деген талпынысымен ерекшеленеді.

Сонымен қатар, бүкіл әлемді қамтыған жаһандану үдерісі ұлттық дәстүрлерді сақтауды, мәдениеттің өзіндік ерекшелігін сақтауды талап етеді, ол үшін рухани құндылықтар басымдығы тән болып табылады.

Жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісінің мақсаты адами негізделгендік тұрғысынан шешім қабылдай алатын адам болуы тиіс.

Мәдениеттің жоғары деңгейі мен адамның өмірлік ұстанымдарын иеленген студент тұлғасы мәдениетін қалыптастырудағы жаңа тәсілдер қажет.

Жоғары мектеп қазақстандық қауымды қайта құрудағы айрықша рөлді орындайды, сондықтан кәсіби даярлау мен тәрбиелеу сапасын жоғарылатудан, ғылыми-техникалық және мәдени ілгерілеуді жеделдетуге қабілетті мамандармен қамсыздандыру қажеттілігінен туындаған.

Мұның барлығы жоғары оқу орнындағы болашақ мамандарды даярлаудағы жаңа тәсілдерді анықтауды талап етеді.

Жаһандандыру мәселелері мен заманауи қоғамды дамыту үдерістерін ойша қорыту ондағы мәдениеттің рөлін ұғынуын жүйелі тереңдетуді шамалайды [1].

Жоғары оқу орнындағы болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау оның тұлғалық және корпоративті мәдениетін қалыптастыруға, психологиялық-педагогикалық үдерістің жалпы мәдениетін жоғарылату жағдайларында іс-әрекетті ұйымдастыруға бағытталады.

Демократиялық қоғамды құру табыстылығы бәрінен бұрын адам мен оның мәдени

әлеуетіне, тұлғаның әлеуметтік мәнді, шығармашылық қасиеттерінің қалыптастырылу дәрежесіне, басқару мен өндірістің, ғылымның, мәдениет пен өнердің барлық салаларында іс жүзінде жүзеге асыруға тәуелді болып табылады.

Латынша «cultura» бір нәрсені жасау, өңдеу, күтім жасау, қайта жасауды білдіреді. Барынша кең мағынасында мәдениет – бұл тұтастай тарих бойында немесе оның жекелеген кезеңдерінде материалдық өндіріс, қоғамдық және рухани өмір саласындағы адамзат жетістіктері [2, 103].

Тұлға мәдениеті білімді, тәжірибені жинақтау мен оны іс-әрекет пен жүріс-тұрысында сапалы түрде іске асырудың біртұтас үдерісі ретінде көрінеді. Тұлға мәдениеті әлеуметтік құндылықтарды жасау мен игерудің жай-күйі, және нәтижесі, әрі өнімді үдерісі болмақ.

Ол барлық компоненттерді дамыту мен олардың үйлесімділігін, олардың іс-әрекетте тұтастықта қалыптастыруды жорамалдайды.

Болашақ мұғалім тұлғасының мәдениетін қалыптастыру тәрбиелеу мен білім берудің өзекті міндеті ретінде әлеуметтік және ғылыми мәнге ие көпәспектiлi проблема ретінде қарастырылады. Бұл жаңа мәдениеттанушылық және педагогикалық ойлауды, әрбір студенттің дербестігіне гуманитарлық ықпалдастықты талап етеді.

Студенттер тұлғасының мәдениетін қалыптастыру – бұл құндылықтар жүйесін (материалдық және рухани) қалыптастыру үдерісі; тәрбиелеу мен оқыту үдерісі ықпалымен оның саналы іс-әрекетінде тұлға қабілеттілігін ашу мен дамыту.

Педагогтар тұлғасына қойылатын әлеуметтік талаптар әрбір онжылдықта жаңартылып отырады, сондықтан университет түлегінің іс-әрекеті бірнеше ондаған жылдар өткеннен кейін де заманауи қоғамның әлеуметтік даму динамикасына жауап бере алатындай болуы үшін заманауи мұғалімге «жоғарылатылған» талаптар қою қажет.

Білім беру саласында болашақ мұғалімнің мәдениетін қалыптастыру проблемасы жастардың саяси, экономикалық және әлеуметтік жетілгендігінің қалыптастыру күрделілігін: студенттердің рухани мұқтаждықтарын дамытудағы жеткіліксіз біртұтастық пен ырғақтылық, адами қасиеттен ада іс-әрекеттерге адалдық көрсету, адамға деген немқұрайдылық, талапкерлердің белгілі бөлігінің төменгі мәдени деңгейі, бітірушілердегі оның елеусіз ғана артуы және т.б. сипаттайды.

Жоғары оқу орнындағы болашақ мұғалім тұлғасы мәдениетін қалыптастырудың негізгі қағидаларын атап өтейік. Жетекші қағида тұлғаны жалпымәдени, әлеуметтік-адамгершілік және кәсіби тұрғыда үздіксіз дамыту қағидасы болып табылады. Бұл қағида студент тұлғасын ырғақты дамыту технологиясын дамыту, олардағы өзін-өзі дамытуға қажеттіліктерін қалыптастыру, жалпы және кәсіби тұрғыда жетілу, кәсіби және адами өзін-өзі тәрбиелеу әдістерімен жасақтануды білдіреді.

Білім беру парадигмаларын өзгерту нәтиже ретінде тәрбиелеуші ықпалдастықтар сапасын, ұйымдастыру құрылымдары мазмұны мен формасын, тәрбиелеу инфрақұрылымын, оқытушылар мен студенттердің тұлғааралық қарым-қатынас стилін өзгерту жолдарының қалыптан тыс үлгілерін іздестіру орын алады.

Болашақ мұғалім тұлғасы мәдениетіне адам құзыреттілігін де жатқызуға болады.

Құзыретті адам әлеуметтік және табиғи даму үдерістерінің күрделі динамикасын ұғынуы, оларға ықпал етуі, әлеуметтік өмірдің барлық салаларында барабар бағыттала алуы тиіс. Сонымен қатар, адам өзінің жеке мүмкіндіктері мен қабілеттіліктерін бағалау, барлық болып жатқан нәрселерге және өзіне қатысты оқиғаларға жауапкершілікте болу дағдысын иеленуі тиіс [3, 29].

Жоғары және кәсіби білім саласында болашақ маманның сөйлеу мәдениетін қалыптастыру проблемасы мен жастардың саяси, экономикалық және әлеуметтік жетілгендігінің қалыптастыру күрделілігін: студенттердің рухани мұқтаждықтарын дамытудағы жеткіліксіз біртұтастық пен ырғақтылық, адами қасиеттен ада іс-әрекеттерге адалдық көрсету, адамға деген немқұрайдылық, талапкерлердің белгілі бөлігінің төменгі мәдени деңгейі, бітірушілердегі оның елеусіз ғана артуы және т.б. сипаттайды.

Тәрбиелеуді ізгілендіру мен демократизациялау оқытушы мен студенттің бірлескен шығармашылық іс-әрекетінің жаңа тәсілдерін іздестірумен бірінші кезекте байланысты, студенттерді үйлесімді дамыту, оның шығармашылық әлеуетін байытудың алғышарты ретінде көрінеді. Ол жоғары оқу орындарындағы болашақ маман таным, қарым-қатынас пен шығармашылық іс-әрекеттің белсенді субъектісі бағытынан табылатындай оқу-тәрбие үдерісін құрастыруды шамалайды.

Ізгілендіру студент өмір қалпының маңызды сипаттамасын құрайды. Және, ақыр аяғында, ізгілендіру – бұл жоғары мектептегі педагогикалық үдерістің полисубъектілік мәнін айғақтайтын жаңа педагогикалық ойлаудың маңызды элементі.

Осыған байланысты жоғары оқу орындарындағы педагогикалық іс-әрекетті ұйымдастырудағы негізгі талаптарды айқындайтын, оның бағыттарын көрсететін, ақыр аяғында педагогикалық үдерісті құрастыруда шығармашыл түрде әрекет жасайтын жоғары оқу орнындағы болашақ педагогтарды даярлаудың жаңа стратегиясы қағидаларын анықтау қажет. [4].

Педагогтарды даярлаудың жаңа стратегиясы қағидаларын айқындау өткен дәуірлердің педагогикалық ойларын ғылыми тұжырымдау мен алдыңғы қатарлы озық заманауи педагогикалық тәжірибені талдап қорыту нәтижесі болып табылады. Олар шынайы негізге ие, оқытушылар мен студенттер арасындағы заңды байланыстарды айқындайды.

Тұлғаны жалпымәдени, әлеуметтік-адамгершілік және кәсіби тұрғыда үздіксіз дамыту қағидасы жетекші болып саналады. Ол студент тұлғасын үйлесімді дамыту технологиясын жасау, оның өзін-өзі дамытуға қажеттіліктерін қалыптастыру, жалпы және кәсіби тұрғыда жетілуін, кәсіби және адами тұрғыдан өзін-өзі дамыту әдістерін меңгеруін білдіреді.

Болашақ педагог тұлғасын жалпы адамзаттық мәдениетпен үйлесімділікте дамыту мәдениеттанушылық тәсіл қағидасын іске асырумен байланысты.

Ол студенттің әлемдік мәдениеттегі өзін-өзі айқындауын, оның ұлттық-мәдени дәстүрлерге қанықтығын, құнды жалпыадамзаттық мазмұнмен сусындағанын білдіреді.

Мәдениет егер де студенттің іс-әрекет жасауына түрткі болған жағдайда ғана өзінің тұлғаны дамытушы қызметін іске асырады. Нақ осы іс-әрекет, белсенділік тұлғаның даму жемісі ретіндегі жаңа құрылымында, жеке түрде дамушы өзгерістерде сыртқы ықпалдастықтар жиынтығын қайта түзуіне мүмкіндік береді. Бұл оқу-кәсіптік ынтымақтастық түрлерінің, нақтырақ айтқанда, оқытушының студентке барынша көмек көрсетуі мен олардың өзара көмек көрсетуінен бастап, кәсіби даярлық пен серіктестік қарым-қатынастарды көрсетудегі толығымен өзін-өзі реттестіруге дейінгі белгілі жүйелілігінде пайдалануды талап ететін тұлғалық-әрекеттік тәсіл қағидасының маңыздылығымен байланысты болып келеді.

Болашақ педагог мәдениетін қалыптастыру студентке тәрбиелеуші ықпал етудің әлеуметтік мәнін кеңейтуді талап етеді.

Ең әуелі, бұл келесі компоненттердің барынша тығыз және терең байланысы:

А) педагогикалық қарым-қатынас үдерісінде студентке оқытушының тұлғалық ықпал көрсетуі; ЖОО ұжымының барлық тіршілік әрекетінде студентке және студенттер тобына мәдени ықпалдастығы;

В) студенттің әлеуметтік іс-әрекетінің қалыптастырушы ықпалы, оның өзін-өзі басқару мен бірлесе басқаруға қосылуы.

Қазіргі педагогты тәрбиелеу сапасы оқу-тәрбие үдерісінің біртұтас сипатымен анықталады, ал онда педагогикалық қызметтің барлық қағидалары, әдістері мен тәсілдері толық шамасында жүзеге асырылады. Тәрбиелеу сапасы болашақ маманның әлеуметтік және кәсіптік қызметін ұйымдастырудың әралуан түрлерінің өзара әрекеттестігінде де көрінеді.

Тәрбиелеу, егер де ол, қалыптан тыс, эвристикалық, әзденгіштік әдістерге, болашақ маман тұлғасы мәдениетін қалыптастыру құралдары мен тәсілдеріне бағытталған болатын болса, студенттердің өздерінің мұқтаждықтарына, бастамашылдықтары мен ізденгіштіктеріне сүйенеді. Тәрбиелеудің студенттерге іздену еркіндігі мен өз бетінше таңдау жасау құқығын беретін түрі ғана тұлғаны дамыта алады. Студенттер өзіндік қызығушылықтары мен мақсаттары негізінде таңдаған шығармашылық іс-әрекет үйлесімді тәрбиелеуші және дамытушы орта құрайды.

Жоғары оқу орындарындағы тәрбиелеудің қазіргі заманғы тәжірибесін талдау қалыпты педагогиканың көне, ескі стереотиптерінен бас тарту, қоғам дамуындағы өзгерістермен байланысты қиындықтарды жеңу орын алып жатқандығын көрсетеді.

Тәрбиелеудегі жаңа идеяларды, қағидаларды, формалар мен әдістерді іздестіру мен сынап көру – жоғары оқу орны педагогикасының негізгі ережелерін ойша тұжырымдау, тереңдету, жаңарту айғағы. Білім беру парадигмаларын өзгерту нәтиже ретінде тәрбиелеуші ықпалдастықтар сапасын, ұйымдастыру құрылымдары мазмұны мен формасын, тәрбиелеу инфрақұрылымын, оқытушылар мен студенттердің тұлғааралық қарым-қатынас стилін өзгерту жолдарының қалыптан тыс үлгілерін іздестіру орын алады.

Педагогикалық қарым-қатынаста студентке оқытушының тұлғалық сапалары мен оның іс-әрекеттері ықпал көрсетеді, бұл студенттің өзінің жеке идеалдарымен арақатынасады. Студент ұғым-түсініктері мен оқытушы тұлғасының сәйкес келмеуі мұғалімнің барлық педагогикалық күш-жігерін жойып жіберуі мүмкін.

Бір адамның екінші адамға ықпал көрсету нәтижесі (бұл жағдайда оқытушының студентке) олардың ішкі, тұлғалық қасиеттерімен жанамаласады.

Тәрбиелеудің ізгілендіру қағидалары оны тек мақсатқа бағытталған ықпалдастықтарға ғана түйістіруге мүмкіндік бермейді. Құзыретті адам әлеуметтік және табиғи даму үдерістерінің күрделі динамикасын ұғынуы, оларға ықпал етуі, әлеуметтік өмірдің барлық салаларында барабар бағыттала алуы тиіс. Сонымен қатар, адам өзінің жеке мүмкіндіктері мен қабілеттіліктерін бағалау, барлық болып жатқан нәрселерге және өзіне қатысты оқиғаларға жауапкершілікте болу дағдысын иеленуі тиіс.

Осылайша, болашақ мұғалімдерді оқыту мен тәрбиелеу қызметтерін атап өтейік, бұл адамға өмірлік кедергілерді жоюға мүмкіндік беретін рухани күштерді, қабілеттіліктер мен дағдыларды дамыту; әлеуметтік және табиғи салаларға бейімделу жағдайларындағы адами жауаптылық пен мінезді қалыптастыру; тұлғалық және кәсіби жетілу мен өзін-өзі іске асыруды жүзеге асыру үшін мүмкіндіктерді қамтамасыз ету; интеллектуалды-адамгершілік еркіндікке, жеке дербестік пен бақытқа қол жеткізу үшін қажетті құралдарды меңгеру; адамның шығармашылық дербестігін өз бетінше дамытуы мен оның рухани әлеуетін ашу үшін жағдайлар құру.

Бұл қызметтер оқыту мен тәрбиелеу мәдениетті көшірмелеу құралы ретінде көрінетіндігі жөніндегі идеяны ашып көрсетеді, оны игере отырып студенттер тұрақты өзгеріп отыратын жағдаяттарға бейімделіп қана қоймай, инновациялық белсенділікке қабілетті бола түседі.

Қорытынды. Университеттердің оқу-тәрбие үдерісінде келесі гумнаистік идеяларды іске асыру талап етіледі:

1) педагогтар мен студенттердің қарым-қатынасы бірлескен шығармашылық іс-әрекет ретінде құрылады; педагогикалық қарым-қатынас - «өз біліміңмен студентке емес, студентпен бірлесе отырып – ғылым мен оның тереңдеріне» қағидасында құрылуы тиіс;

2) қиындықтарды жою, күрделі мақсаттарға қол жеткізу идеясы (А.С.Макаренко идеясын дамыту түрінде) педагогтар мен студенттердің бірлескен іс-әрекетін, сондай-ақ студенттердің өз бетінше жүргізетін жұмыстарын жандандырады;

3) іс-әрекет бағыттарын, түрлерін, әдістерін еркін таңдау идеясы ынталану аясын қалыптастырады, шығармашылық ойлауды дамытады, өз мүмкіндіктерін сыни тұрғыда бағалауын дамытады;

4) студенттердің өздерінің даярлықтарының келешек нәтижелерін көре білуі, өзіне-өзі білім беруі мен өзін-өзі тәрбиелеуі табандылықтарын дамытады. Оқу және ғылыми іс-әрекеттегі озық жүру идеяларын іске асыру студенттердің кәсіби шеберлік негіздерін игеруін ынталандырады;

5) Өзін-өзі бақылау және өзін-өзі ұйымдастыру идеяларын іске асыру корпоративтік сана мен тұлғааралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру негізінде жататын болашақ мұғалімді басқару дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді;

6) тұлғаны дамытуға топтың, ұжымның интеллектуалды фоны, оның шығармашылық ахуалы елеулі ықпал көрсетеді, шығармашылық ахуал құру – тұлға қасиеттерін қалыптастыру мәндеті секілді, маңызды педагогикалық міндеттердің бірі болып табылады.

7) Ұжымның әрбір мүшесін өзін-өзі басқарудың әралуан формаларына қатыстыруға қосу идеясы шығармашылық болуы тиіс.

8) Тәрбиелеудің жаңа мағыналық константалары жаңа педагогикалық орта – педагогтар, әріптестер, болашақ мамандарды шығармашыл сипатта тәрбиелеудегі ортақ ойлаушылар идеясын іске асыруды шамалайды.

Осылайша, бірлескен шығармашылық белсенділік мәдениеті мен оқытушылардың тұлғааралық қарым-қатынасы қалыптастырылған жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдер тұлғасының мәдениетін қалыптастыруға болады. Нақ осы себептен де болашақ педагогтардың тұлғалық сипаттамаларына қойылатын талаптарды жаңартуды профессор-оқытушылар құрамына қойылатын талаптарды тереңдетумен толықтыру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1 Калаков Н.И. Методология прогностического исследования в глобалистике (на материале анализа прогнозирования социально-образовательных процессов). М: Академический проект, 2010. 747с.

2 Большой иллюстрированный Словарь иностранных слов: 17000. М.:ООО «Издательство АСТ» 2004. С.417.

3 Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. Ростов-на-Дону, 1996.

4 Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание человека. Учебник. М., 5-е изд. М., 2019.

5 Педагогика личности [Текст]: учебное пособие для студентов высших и средних

педагогических учебных заведений / С. В. Кульневич ; отв. ред. Е. В. Бондаревская; Воронежский гос. пед. ун-т. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского пед. ун-та, 1995.

6 Леонтьев А.А. Психология общения.М.: Смысл, 1997.

Аннотация: Статья посвящена основным аспектам развития культуры речи будущих педагогов. В ней рассматриваются основные требования к речи педагога, выделяется три направления работы по развитию культуры речи студентов. Выделены и описаны также обязательные компоненты работы по развитию культуры речи студентов педагогического профиля. Языковое обучение в нашей стране направлено на сознательное практическое и теоретическое овладение литературным языком. Речь всегда была показателем общей культуры человека, его интеллекта, его уровня развития. Именно поэтому овладение культурой речи, ее совершенствование начинается в школьные годы и планомерно продолжается во время обучения в вузе.

Высшая школа выполняет особую роль в преобразовании Казахстанской общины, что обусловлено повышением качества профессиональной подготовки и воспитания, необходимостью обеспечения специалистов, способных ускорить научно-технический и культурный прогресс. Культура личности выступает как целостный процесс накопления знаний, опыта и его качественной реализации в деятельности и поведении.

Ключевые слова: культура речи педагога, языковые нормы, требования к речи педагога, направления работы, язык, речь, коммуникативно-речевая компетентность.

Abstract: The article discusses the features of the formation of the culture of the personality of future teachers. A significant place is given to the study of the formation of the culture of personality in the student age as prerequisites for the formation of the personality of a professional in this period of development. The concept is revealed, the regularities of the personality culture and the problems of the formation of the personality culture of students are analyzed. Special attention is paid to the spiritual and moral development of the personality of future teachers. The Higher School plays a special role in the transformation of the Kazakh community, which is due to the need to improve the quality of professional training and education, to provide specialists capable of accelerating scientific, technical and cultural progress. The culture of the individual manifests itself as a single process of accumulation of knowledge, experience and its qualitative implementation in actions and behavior. The culture of the individual will be a state and result of the creation and assimilation of social values, as well as a productive process.

Keywords: students, future teachers, culture, personality, personality culture, pedagogical activity, psychological culture, students, values of psychological culture, moral development of personality, self-actualization.